

Dopis č. 5 (26)

V Praze, 2. března 1978

Vážený a milý příteli,

dozvídám se z Tvého dopisu, že jste se Ty i Tví přátelé už seznámili jak s dopisem historika Jana Tesaře prof. dr. Jiřímu Hájkovi, tak s Hájkovou odpovědí. Píšeš, že také znáte obě interview Jiřího Hájka, ovšem v překladu. K tomu bych chtěl jenom poznamenat, že celkem spolehlivý je překlad interview z *Arbeiterzeitungu*, kdežto překlad ze *Spiegelu* je bohužel značně zkrácen (a bohužel, aniž by to bylo poznamenáno). Doufám, že to bude brzo napraveno, neboť právě toto druhé interview je závažnější a je také převážným základem sporu. Myslím, že v celé záležitosti musíme od sebe odlišit a přímo oddělit stránku věcnou a stránku formální. Po formální stránce je Tesařův dopis velmi neuspokojivý a v několika směrech dokonce nehorázný. Nemyslím ovšem, že by bylo zvláště záslužné se touto okolností nějak blíže zabývat. Autor totiž nevhodnou formou poškozuje především sám sebe a svou pozici; to nasvědčuje tomu, že nejde o promyšlené užití nečistých metod, nýbrž spíše o neobratnost, provázející silné rozhořčení. Morálně krajně pochybné odůvodnění „morálního oprávnění“ autora zaujmout předkládané stanovisko představuje insinuaci, která nemůže nepřipomenout situaci před rokem, kdy ovšem insinuace vycházely z docela jiné strany. Tesařův dopis není ani rozbořem, ani věcnou polemikou, nýbrž protihájkovskou agitací. Ve chvíli, kdy v očekávání brzké zelené postup některých složek Státní bezpečnosti nabyt na hrubosti a kdy se množí signály připravovaného nového útoku na Chartu 77, se podobný počin musí každému jevit jako mimořádně protismyslný. Ale to vše jsou pouze periferní aspekty celé záležitosti. Podstatu vidím jinde: Tesařův dopis je příznačný ve svých obavách, „že Charta ustrne na svých nynějších formách“, a v důrazu na tom, že je třeba „pokročit vpřed“ a „postupně přecházet“ k novým způsobům zápasu za lidská práva. Profesor Hájek je Tesařovi „umírněný“ a tíhne „ke konzervování daného stavu“ (doufejme, že v rámci Charty a ne v rámci etablovaného systému, i když ani to nelze vyloučit vzhledem k tomu, že Hájek a jeho „směr“ je podezírán z toho, že se „nakonec přece jen dohodne s reprezentací dnes vládnoucí“ a že bude „přijat zpět do strany a do vedení státu“ – tedy, že na tohle je alespoň orientován). Sám sebe prezentuje Tesař naproti tomu jako radikála (alespoň to proklamuje; to, co píše, mi jinak moc jako radikální nepřipadá).

Záminku k svému útoku hledá dr. Tesař v tom, že mluvčí Charty 77 vyslovil v interview politické názory, aniž by výslovně uvedl, že hovoří jen za sebe. Žádá nakonec prof. Hájka, aby „napříště rozlišoval ve formulacích, zda hovoří jen za sebe, za svůj politický směr nebo za Chartu vcelku“. Mám za to, že to je zbytečné, neboť v interview nemůže žádný mluvčí

hovořit „ex cathedra“. Může mluvit o zásadách, cílech nebo stanoviscích Charty 77, pokud to výslovně podotkne, ale ani v takovém případě jeho interpretace nemá oficiální charakter, neboť není žádným dokumentem ani sdělením v rámci běžného úzu. Naproti tomu je třeba trvat na plné svobodě mluvčích podržet si svobodu nejen v politické, ale také kulturní, estetické, náboženské, filosofické atd. orientaci. Jan Tesař úvodem podtrhuje, že Jiřímu Hájkovi neupírá právo na jeho politické postoje; kdyby se této zásady držel, ukázala by se jeho agitace podstatně oslabena. Různost názorová totiž není v Chartě žádnou novinkou; věděli jsme a víme o ní všichni od samého počátku. Zatím jsme nepovažovali za nutné rozvíjet vnitřní názorové spory a soustřeďovali jsme se na to, co nás spojuje, tj. na to, co bylo vyjádřeno programově v prvním dokumentu Charty 77. Nyní má tedy dr. Tesař dojem, že nadešel čas k polemikám. Je sice rozhodnut „bojovat o právo na svobodné vyjádření a uplatnění i těch názorů“, které on sám považuje za „nejreakčnější“ (z toho je zřejmé, že je ochoten respektovat takové „nejreakčnější“ názory v rámci Charty – nechápu, proč se pak považuje za radikála); nicméně v první řadě zaútočí na Jiřího Hájka a „jeho směr“. Buď proto, že v obojím právě onu krajní reakci vidí – anebo proto, že nebezpečí z této strany se mu zdá být větší než ze strany té největší reakce. Ale on to takhle neříká; bylo by to dost absurdní. Musí to nějak zdůvodnit, že se do téhle zvláštní polemiky vůbec pouští. A tak svůj počin zdůvodňuje tím, že prof. Hájek má funkci mluvčího a že ji – jinými než jeho slovy řečeno – zneužívá ke klamání mezinárodní veřejnosti tím, že své osobní názory a postoje vydává za názory všech signatářů. To je ovšem postup krajně nepřesvědčivý a vlastně nešikovný, jak jsem se pokusil ukázat. – Nicméně nejzávažnější se mi zdá být obsahová stránka vlastního sporu.

Jan Tesař píše, že je v podstatě každého reformního hnutí v dějinách, že se rozestupuje na umírněné, střed a radikály. Že to nastává i mezi námi, je normální a svědčí to o tom, že se naše společnost pozvedá a zase začíná politicky „kultivovat“. Tomu musím co nejrozhodněji z několika důvodů oponovat (aby nenastala mýlka: sám za sebe). Především Charta není hnutí v původním slova smyslu, nýbrž je to společné stanovisko, společně hájený princip. A neexistuje zatím legitimní možnost, aby se Charta hnutím (nebo organizací apod.) stala. K tomu by bylo zapotřebí změny okolností, již by se stalo možným, aby se signatáři shromáždili a rozhodli se buď jednomyslně nebo alespoň obrovskou většinou k opuštění základního prohlášení z 1. 1. 1977 a na něm založené linie i dalších aktivit Charty. (Ani to by však nebylo jednoduché, protože třebas i jeden jediný signatář, který by se rozhodl setrvat v linii původní, by nutně měl právo pokračovat v dosavadním směru; takže jedinou možnost vidím v naprosto nepravděpodobné události, kdy by se všichni signatáři bez výjimky sešli a usnesli by se jednomyslně ukončit život Charty). – Za druhé vůbec neodpovídá

skutečnosti, že v současné době „nastává“ zmíněné rozestoupení na umírněné, střed a radikály i v samotné Chartě. Především existovala různost stanovisek už na počátku; náleží k nejspecifičtějšímu charakteru Charty 77, že to není společenství založené na společných názorech, pojetích ani programech, a to politických ani jiných, nýbrž na jediných dvou principech, na nichž se shodli lidé jinak zcela rozdílného životního, duchovního, kulturního, politického atd. zaměření i společenského a profesionálního zařazení. Jedním principem je prosazování respektu k základním lidským a občanským právům každého jednotlivce ve všech rovinách a sférách společenského života; tento princip je universální, tak říkajíc všelidský, neboť se obrací se stejnou výzvou ke všem lidem na celém světě a volá po jejich solidaritě a spoluúčasti. Druhý princip je konkrétně společensky a politicky podmíněn: je jím zásada zákonnosti a respektu k zákonům - tj. konkrétně k našim československým zákonům. Zajisté si dobře uvědomuji meze a problematičnost tohoto druhého principu; proto se jím budu blíže zabývat. Ale je stejně tak nepochybné, že Charta jednoznačně vyhlásila hned svým prvním dokumentem, že hodlá ve svých aktivitách setrvávat v přísně zákonných mezích. To nemusí a ostatně ani nemůže být vykládáno jako nějaké konzervování statu quo. Existují zákonné cesty, jak mohou být upravovány existující zákony. K podobným úpravám dochází nutně v každé společnosti. Naše společnost např. dnes stojí před poměrně rozsáhlými úpravami celé řady zákonů (nevyjímajíc ústavu) v rámci aplikace a konkretizace ratifikovaných mezinárodních paktů (viz ona dnes již proslulá stodvacítka), jak na to Federální vládu i Federální shromáždění Charta upozornila svým rozsáhlým dokumentem č. 15. Naše československé zákony ve své většině nejsou špatné a je dobře možné z nich vycházet; jejich formulace jsou však často nevyhovující, tj. jsou příliš „gumové“, nepřesné, víceznačné - a mají příliš mnoho ještě gumovějších výjimek. Daleko vážnější je však skutečnost, že se fakticky málo dbá na jejich dodržování a že právě státní orgány projevují málo vůle k jejich stejné aplikaci na všechny občany republiky. Ideologicky se to zdůvodňuje jako třídní aplikace zákonů, ve skutečnosti to však dává prostor pro libovolný postih kohokoliv, kdo se někomu z mocných znelíbí. Právě proto má jednoznačný a neproblematický důraz na zákonnost přinejmenším v naší situaci (sám mám ovšem zato, že nejenom v naší situaci) své hluboké oprávnění. Připouštím, že se v ojedinělých případech může ukázat jako vhodná či dokonce nezbytná metoda tzv. občanská neposlušnost; klasickým případem byly např. protestní pochody k moři, při nichž Indové kdysi masově porušovali zákon o solné dani. Pokud by k něčemu takovému chtěli sáhnout občané v naší zemi, mohou tak učinit v podobě zvláštní občanské iniciativy, ale nemohou tak činit na základě Charty 77 a v jejím rámci. Dokonce i v případech, že vůbec nejde o porušení nějakého zákona anebo překročení nějakého platného předpisu, ale o pouhé uplatnění

konkrétního zákonného občanského práva v praxi, nemůže být podobná iniciativa chápána a vyhlášována za aktivitu Charty a nemůže a nemá se Charta ani dovolávat, nýbrž může a má se dovolávat přímo zákonů, jimiž je zmíněné občanské právo zaručeno. Tak např. náleží k právům každého československého občana odcestovat nebo dokonce se vystěhovat na omezenou dobu či natrvalo do ciziny; toto právo je soustavně zkracováno a porušováno postupem našich úřadů, což bylo a bude právem předmětem kritiky ze strany Charty. Ale to vůbec neznamená, že by vystěhování z republiky nebo cestování do ciziny mohlo být považováno za iniciativu nebo aktivitu Charty. Podobně neoficiální vzdělávací kroužky nebo studijní týmy se mohou dovolávat našich zákonů (včetně ratifikovaných mezinárodních paktů), ale nepředstavují aktivitu samotné Charty, nýbrž jsou zvláštní občanskou iniciativou.

Je-li Charta 77 provázena velkou názorovou rozdílností signatářů od samého počátku, nelze pochopitelně tuto rozdílnost dnes považovat za doklad toho, že „se naše společnost pozvedá a zase začíná politicky kultivovat“. Soudím, že spíše opak je pravdou. Zdravý rozum a zdravé normální reakce většiny občanů nelze zaměňovat za politickou vyspělost a politickou vzdělanost. Charta má nekvalifikované sympatie většiny občanů prostě jen jako kritik stavu, který se většině občanů zajídá. Vlastní hlubší smysl Charty 77 však není dost chápán, v tom se nemylme. Je leckdy málo chápán i ze strany některých signatářů. S odzbrojující naivitou k nám nezřídka přicházejí signatáři s nadějí, kterou musíme, bohužel, zklamat. Lidé, kteří se rozhodli opustit Československo, opatřili si všechna možná potvrzení, doložili jimi svou žádost a byli odmítnuti s tím, že jejich vystěhování „není v souladu se státními zájmy“ – tito lidé tedy přicházejí, aby se odvolali na Chartu a vyžádali si naši pomoc. Lidé neprávem odsouzení přicházejí požádat, abychom jim zjednali nápravu. Příbuzní nevinně odsouzených se k nám obracejí, abychom v beznadějných případech „něco udělali“. Atd.... A když se dozvedí, že my jsme na tom prakticky stejně jako oni, jsou často zklamáni: k čemu je Charta, když neumí pomoci? Ani je nenapadne uvažovat, co by oni sami mohli udělat pro jiné postižené; chtějí najít instanci, k níž je možno se obrátit a která by to „zařídila“. Mezi takovýmihle lidmi mají ovšem radikální řeči vděčné publikum. Kritika „umírněných“ a „reakcionářů“, zrádcování těch, kteří se údajně chtějí separátně „dohodnout“ s vládnoucí reprezentací, podtrhování nebezpečí, že „ustrneme na nynějších formách“, zdůrazňování nutnosti „pokročit vpřed“ a malování zářných cizozemských vzorů (ať už čínských, jugoslávských, maďarských nebo nejnověji polských) atd. – to všechno je jen pokleslý radikalistický žargon, který má ke skutečné radikalnosti na hony daleko. Chce-li kdo být vskutku radikální, musí jasně označit svůj cíl a přesně vymezit prostředky, jimiž se k němu chce dostat. Stanovil jsem si neselhávající životní zásadu: když někdo vyhláší

nutnost změny, zejména revoluční, a neřekne přesně, čeho konkrétně chce tou změnou (byť seberevolučněji) dosáhnout, je to s největší pravděpodobností podvodník. A druhou mou zásadou se stalo: když někdo dosti zřetelně ukáže cíl i cestu k němu, pohraji si trochu s jeho formulacemi a hledím se usilovně dobrat až k těm předpokladům, bez nichž jeho program neobstojí a které nebyly zřetelně vysloveny. Leccos vypadá na dálku pěkně, ale při takovém podrobnějším ohledání se objeví těžké vady na kráse.

Co vlastně říká Jan Tesař pozitivně? Je pro politickou pluralitu, chce změnu daného stavu, odmítá kompromisy s vládnoucí reprezentací, je pro internacionalizaci našeho zápasu, je radikál, líbí se mu postup Poláků. To je hodně skrovná základna pro nějaký politický program anebo stanovisko. Nemyslím, že by nebylo možné mít kritické připomínky k stanoviskům a formulacím Jiřího Hájka. Jsem s ním v užším kontaktu teprve něco přes půl roku a už mnohokrát jsem s ním nesouhlasil. Nesouhlas se může zakládat také na neporozumění; dnes mu rozumím víc než třeba na podzim. Nevidím jen jeho stanoviska, ale pomalu začínám chápat také jeho motivy. To ještě neznamená souhlas; nesouhlasím většinou dál, ale jsem schopen spíš respektovat jeho přístup. Tohle všechno mi u Honzy Tesaře naprosto chybí. Prohlásil sice ve svém dopisu, že jeho ctižádostí je „postihnout kontury budoucnosti a dokázat vyjádřit pravdu“, ale nějak mu to alespoň v tomhle případě nevychází; v jeho textu nalézám mnohem víc afektů a mnohem méně faktů, než jak by se na historika slušelo. Musím však zároveň přiznat, že v leccems také jemu rozumím a že některé jeho motivy mi nejsou jen srozumitelné, ale že je dokonce sdílím. To Tě jako čtenáře dopisu může nejspíš překvapovat poté, co jsi dočetl až sem. Ale to je vlastně už jiná kapitola. Když jsem důkladně prohlédl a proklepal Tesařův otevřený list prof. dr. Jiřímu Hájkovi, musím nyní neméně pečlivě prohlédnout a proklepat Hájkova obě interview. A to si nechám do příštího dopisu. Tyto řádky bych však rád zakončil výkladem toho, co pozitivního znamená i do budoucna může znamenat Charta, přestože toho k zármutku a zklamání (někdy i zlosti) řady lidí zrovna moc podnikat nemůže, jak jsem ukázal. (O tom jsem vlastně už také psal, ale snad nebude na škodu se o to pokusit znovu).

Moderní společnost je sužována obrovským nádorem, jímž je stát. Státní orgány totiž, mohu-li citovat Bedřicha Engelse z r. 1891, které si společnost vytvořila k obstarávání svých potřeb a svých společných zájmů, „se časem, sloužíce svým vlastním zájmům, proměnily ze služebníků společnosti v její pány“. Engels považuje tuto ve všech dosavadních státech probíhající „proměnu státu a státních orgánů ze služebníků společnosti v pány nad společností“ za nevyhnutelnou, ale za stejně nevyhnutelné považuje také „rozmetání staré státní moci a její nahrazení novou, vskutku demokratickou“. „Ve skutečnosti však není stát nic jiného

než mašinerie na potlačování jedné třídy druhou třídou, a to v demokratické republice o nic méně než v monarchii. A v nejlepším případě je stát zlem, které zdědí proletariát, zvítězí v boji o třídní panství; zvítězí proletariát bude muset právě tak jako Komuna co nejrychleji odříznout nejhorší stránky tohoto zla, dokud pokolení vyrostlé v nových, svobodných společenských poměrech nebude s to, celé to státní haraburdí vyhodit.“ O dvacet let dříve Karel Marx viděl ideál v tom, že veškeré vyučovací ústavy jsou „bezplatně otevřeny lidu a zároveň očištěny od jakéhokoliv vměšování státu a církve“, čímž je „školní vzdělání nejen učiněno přístupným každému, nýbrž i věda sama (je) zbavena okovů, jimiž ji poutají třídní předsudky a vládní násilí“. Cituji klasiky, abych přesvědčil také kolegy marxisty; Marx i Engels nenechávali omezení státní moci na starosti daleké budoucnosti, nýbrž počítali s „odříznutím nejhorších stránek tohoto zla“ v co nejkratší době po třídním vítězství proletariátu. Bohužel, ani jeden z nich neuvažoval dost zásadně o tom, že nikam nepovede, když zlo staré státní mašinerie bude nahrazeno po likvidaci zlem nové státní mašinerie. Neuvědomovali si, že při vyhazování „celého toho státního haraburdí“ se tu naskytá otázka, kdo to haraburdí vlastně má vyhazovat a jak. Použije-li se k tomu moci a mocenských prostředků, máme tu okamžitě novou státní mašinerii, nové zlo. Dábla nelze vyhánět Belzebubem. Zatlačení státního aparátu a užší vymezení jeho kompetence představuje jeden z největších úkolů a také problémů moderní společnosti. Nikdy se nemůže zdařit provést to najednou, ale je třeba počítat s pomalým postupem krok za krokem. Nemůže to být prováděno silou a mocí, nýbrž cílevědomou a neumdlévající rezistencí každého jednotlivce. Cílem není likvidace státu (ta by mohla přinést jen zmatek), nýbrž ustavení a soustavné posilování společenského prostoru, který bude vyňat ze státní pravomoci, bude chráněn před vměšováním státu (církve, strany atd.), bude zbaven okovů vládního násilí. A právě tento prostor chce Charta 77 pomáhat ustavit, postupně rozšiřovat a střežit. A to je program pro celé lidstvo, pro celý svět.

Tvůj

Ladislav Hejdánek

(Na vědomí: dr. Jan Tesař, dr. Jiří Hájek)